

ERDÉSZ SÁNDOR HATVANÉVES

Még egy esztendő, s negyedszázada lesz annak, hogy a vasútállomástól a Jósa András Múzeum akkori Egyház utcai épületéhez „rázott” az utolsó nyíregyházi konflis. Feleségemmel együtt érkezünk elfoglalni új munkahelyünket, ki az új- és legújabbkori történész, ki pedig a múzeum „új” régésze posztján. A nyíregyházi megyei múzeum az akkori vidék talán legkisebb személyzetével működött: *Csallány Dezső* régész, megyei múzeumigazgató mellett két néprajzos, a 75. életéve felé ballagó *Nyárády Miska bácsi*, s a fiatal folklorista, *Erdész Sándor* képezte a tudományos gárdát, őket „egészítette ki” egy félnapos könyvtáros, egy 8 órás adminisztrátor, a másfél embernyi „géhá”, s *Magiera Józsefné* hivatalsegéd-takarító, aki már akkor is, ma is a múzeum legrégebb szolgálójának számított. Az ismerkedés napjai után *Erdész Sanyi* felajánlotta segítségét, hogy néprajzi gyűjtőútjain szívesen fuvarozna az oldalkocsis IZS-en, ismerkedjek a szabolcs-szatmári emberrel, a dunántúlinak oly szokatlan tájjal, s vetődjek el olyan falvakba is, ahol régész még sohasem fordult meg.

Tíz esztendővel később — immár hivatali főnöke lévén — az akkori baráti támogatást keményen viszonznom kellett: bármennyire is nem tetszett akkor *Erdész Sándornak*, ki kellett neveznem a Sóstói Múzeumfalú elődjébe — egyetlen munkaerőként — igazgatónak. Az igazgatói kinevezést így indokoltam: „a nevezett a nyíregyházi Jósa András Múzeum kötelékébe tartozó Sóstói Falumúzeum (!) vezetői teendőit látja el, irányítja a Falumúzeum építkezését és üzemeltetését. Ezenkívül ellátja a megyei múzeumi hálózat néprajzi szakfelügyeletét, a néprajzi kutatómunka irányítását.” Az élet ezt a lépést igazolta: öt esztendő múlva az addig Luca-székeként épülő új intézményt az Országos Múzeumi és Műemléki Hónap megnyitójával látogathatóvá tettük, ma húsz ember munkájáért felel az az *Erdész Sándor*, aki még többször idézendő önéletírásában így vall erről: „... a Sóstói Múzeumfalut kicsit a gyermekemnek érzem, s ettől nincs felemelőbb érzés... És most, 60 éves koromban nem tudom eldönteni magamban, hogy mi is vagyok: muzeológus-e vagy folklorista? Hiszen a köztudatban e két munkakör nem fér össze. Azt tudom, hogy bennem a két munkakör összefonódott”.

Honnan is indult el *Erdész Sándor* életútja a néprajz felé, milyen világban lett első generációs értelmiségi a nyírségi falu neveltje? Életrajzi adatai szerint 1929. július 20-án Szob községben látta meg a napvilágot. A kacskaringó okáról így vall: „Apám szakolyi születésű, de nyírcsászári lakos volt az első világháborúig, ahol apai nagyszüleim dohánykertészek voltak. Anyám Nagykállóból származott, az itteni nagyszülők egyszerű

gazdálkodó emberek voltak. Apám végigküzdötte, -szenvedte az első világháborút, amelyet megúszott egy fejlődéssel és egy lábiövessel. De utána nem ment haza, csak látogatóba, és szolgált tovább. A katonaságtól a Vörörséghez, onnan a határőrséghez, aztán a határrendőrséghez került. Így születtem véletlenül Szobon, de nyírcsászári illetőséggel 1929. július 20-án. Több helyen laktunk. A II. világháború után kerültünk vissza Nyírcsászáriba. Ott apám mellett gazdálkodhattam, főleg a két évig tartó kényszerű „szünidő” alatt”.

A négy testvér között a harmadik, *Erdész Sándor* Szatmárnémetiben és Nyíregyházán folytatta középiskolai tanulmányait, s 1949-ben érettségizett a kereskedelmi középiskolában, a KEFÉ-ben. (Az iskola korábbi neve ugyanis Kereskedelmi Felsőiskola volt.) Az iskola akkori igazgatója *dr. Merényi Oszkár* irodalomtörténész, egyetemi magántanár, mégis a legnagyobb tisztelettel *Kádár Tihamér* magyar—francia szakos tanárra, osztályfőnökére emlékezik az ünnepelt, mert ő volt az, aki a bölcsészkarra, néprajz szakra irányította. („Csak most döbbenek rá, mi lett volna azzal a tsz-szel, amelyikhez — szakképzettségem szerint — könyvelőnek kineveznek?”).

A budapesti egyetemre irodalom—politikai gazdaságtan szakosnak vették fel, harmadik szakként választotta a néprajzot. „De miért?” — teszi fel önmagának a kérdést *Erdész Sándor*. „Nem tudok mást mondani, ez a véremben volt. Szerettem a nótákat, szerettem táncolni, én is megtanultam citerázni, furulyázni. Jól esik emlékezni arra, hogy 1948-ban, az első országos néptáncversenyen, Gyulán, furulyával népzenező voltam két nyíregyházi együttesnek (Kertészeti Középiskola, Kálvineum tanítónőképző, mindkettőnek *Szóllásné* volt a vezetője). Az egyetemi tánc együttesnek viszont citerása voltam. Még egy emlékem ide tartozik: a NÉKOSZ-ban (Nyíregyháza, Béla utca, 1948. december) az igazgatónk, *Juhász Feri* bácsi összeíratta velünk, hogy ki milyen népdalokat tud. Akkor 320-at tudtam. Nem hitték el addig, amíg be nem bizonyítottam. (Fejből most ezret vállalnék, háromezer versszakkal.) De nemcsak a népzénet kedveltem, hanem a népmeséket, mai szóval a folklór minden műfaját, és mindent összeolvastam, ami a Kalevaláról, az ősi magyar sámanizmusról szólt. Diák fejjel ez érdekelt. De honnan tudhattam volna, hogy ösztönös érdeklődésem a néprajzhoz, a néprajz pedig a muzeológia szakhoz tartozik. Amikor a harmadik szakon megismertek (*Dégh Linda, Kátóna Imre, Vajda László*), javasolták, hogy változtassak szakot. Ez elég simán ment, úgyhogy a második félév kezdetétől már muzeológia szakos voltam. Akkoriban két évig az egész évfolyam (17 fő) régész—művészettörténész—néprajz szakos volt, s bár az államvizsgáig együtt maradtunk, a harmadik évben már szakosodtunk, s a néprajz szakon, beleértve az egyetemes néprajz spec. kollégiumot is, hatan maradtunk (*Boglár Lajos, Erdész Sándor, Fülöp Katalin, Hoffmann Tamás, Ladvenicza Ilona, Tőkei Ferenc*). A muzeológus szakról kizárólag csak jó emlékeim maradtak!”

Az ELTE Bölcsészettudományi Karán tett államvizsga után, 1953 júliusában szerezte meg a néprajz szakos „okleveles muzeológus” képesítést *Erdész Sándor*. „Az egyetemen a folkloristajelölt karrieremet nem annyira az érdeklődési körömnek, mint inkább a nyíregyházi érettségimnek köszönhettem. Nyaranként ugyanis tanulmányi kirándulásokra, gyűjtőutakra mentünk professzoraink vezetésével. Volt úgy, hogy a debreceni-

ekkel mentünk, akiket *Gunda Béla* vezetett. Így ismerkedhettem meg *Ujváry Zoltánnal*, *Farkas Józseffel*, *Ferenczi Imrével*, azokkal, akikkel a mai napig is igyekeznék a néprajz ügyét szolgálni. Nos, a gyűjtőutakon a többiekkel szemben volt egy előnyöm: a népmeséket, hiedelemmondákat gyorsírással jegyeztem le, nem kis mennyiségben, s ezt egy-két napon belül le is tudtam gépelni. S ebben a gyakorló néprajzi gyűjtésben, ha minőségben nem is, de mennyiségben mindenkit túlszárnyaltam. De akkor még nem volt magnetofon.

Egyetemi éveimről szólva meg kell említenem azt is, hogy jó iskolát jelentettek számomra a Néprajzi Múzeumban folyó múzeumi gyakorlatok. 1950-ben a nyári szünidőt is a Néprajzi Múzeumban töltöttem, *Balassa Iván* főigazgató jóvoltából. Bevontak akkor mindenbe, leltározási munkába, kiállításrendezésbe, sőt tárggyűjtésbe is. A néprajzi tárgyak nem voltak ismeretlenek előttem, mindnek tudtam a nevét, csupán azt furcsállottam, hogy a néprajztudomány ilyesmivel is törődik. Ugyancsak 1950-ben, augusztus végén, szeptember elején a Néprajzi Múzeum megbízásából Nyírcsászáriban összegyűjtöttem közel száz néprajzi tárgyat, melyekből „kiállítást” rendeztem az uradalom magtárának padlásán. Most már tudom, hogy akkor odahaza népművelő-honismeretkutató voltam. Természetesen jelentést is küldtem. *Balassa Iván* eljött, megnézte és erről elismerően nyilatkozott (nem nekem, hanem) *Ortutay Gyulának* és *Tálas Istvánnak*. Anyám kacsát vágott, ebéd közben apám a Károlyi-grófokról, az Odeschalchi-hercegekről, meg a kukásokról beszélt. Ebéd után sétát tettünk a faluban, amelyik most sem hosszú. A főigazgató úr minden házat megnézett és jónéhányról véleményt is mondott: Ez ruszin ház, ez pedig tót, itt pedig magyar (református) ember lakik. Ez jó gazda lehet, az meg már nem törődik a mezőgazdasággal! Mindez pontosan igaz volt! De honnan tudta? Onnan, hogy néprajzos volt. Szüleim ekkor értettek meg valamit abból, hogy a néprajz is tudomány, és ha már nem lesz belőlem református pap, de talán egy muzeológus még lehetek. Szegények, míg éltek, *Balassa Ivánt* nagyon tisztelték, minden hazalátogatásomkor mondanom kellett róla valamit. De akkoriban nemcsak a Néprajzi Múzeumba jártunk, hanem a Nemzeti Múzeumba, a Szépművészeti Múzeumba is, és ezek a gyakorlatok szeretették meg velünk a muzeológiát!”

Az elhelyezési bizottság a Néprajzi Múzeumot jelölte ki *Erdész Sándor* első munkahelyének, végül is a néprajz első minisztériumi előadója lett az akkor szervezett Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztályán. E poszton később *Erdélyi Zoltán*, *Füzes Endre* és a tragikusan hirtelen elhunyt *Ikvai Nándor* követték. Közben megnősült, budapesti lakásra nem számíthatott, így 1954 nyarán Jászberényben a Jász Múzeum vezetői állását foglalta el 1957 februárjáig. Ismét adjuk vissza a szót az emlékezőnek: „Voltam EPOSZ-titkár Nyírcsászáriban, NÉKOSZ-ista és a Diákszövetség (MINSZ) városi kultúrtitkára Nyíregyházán, a budapesti egyetemen mindenféle ifjúsági szövetség tagja, végül — társadalmi munkában — a HNF városi titkára Jászberényben. Az utóbbi tisztségem nem volt zökkenőmentes: 1957-ben hat hónapon át Budapesten a Fő utcai katonai börtön lakója voltam „vizsgálati fogoly” minőségben, de „elítelt” egy napig sem. Mondanom sem kell, hogy az 56-os októberi események miatt. Sem a hadbíróság előtt, sem az elmúlt évtizedek során nem tisztazhattam magam. (Majd egyszer leírom, hogy mi is történt körülöttem; nem valamiféle rehabilitáció iránti esdeklés miatt, hanem a valós tények

rögzítése miatt, egyrészt azért, mert nem voltam „a nép ellensége”, másrészt azért, hogy utódaimnak miattam ne kelljen hetediziglen szégyenkezniük). A hathónapos szünet után 1957 szeptemberében került a Jósa András Múzeumba, ahol azóta is őrzik *Erdész Sándor* munkakönyvét.

„A Jósa András Múzeumban a néprajzi gyűjtemény gyarapítása a legfőbb feladatomban, de volt időm és kaptam lehetőséget a folklórkutatósokra is. 1957—1965 között a néprajzi tárgygyűjtés mellett — főleg magnetofonnal — gyűjtöttem a népmeséket, hiedelemmondákat, népdalokat, népballadákat is, s ezekből mindig kikerekedett egy-egy dolgozat, sőt könyv is”. Az önéletrajzból vett részlet *Erdész Sándor* egyik jellemző tulajdonságáról, a szerénységről tesz tanúbizonyságot. Mert miközben a dolgozatok, könyvek kikerekedtek, ő látta el az intézmény — igaz, a mainál jóval kisebb — adminisztrációját, s közösen rendezték (korábban egyedül ő rendezte) a politikai, képzőművészeti kiállításokat, fogadta a szakmai ügyfeleket, az idecsöppenő vendégeket, egyszóval a „múzeumi mindenest” már csak az idősebbek által ismert műfajában igyekezett mindennek eleget tenni.

Ugyanakkor arról sem feledkezhetünk meg, hogy a múzeumi gyűjtő, nyilvántartó és feldolgozó munkát *Erdész Sándor* közel két évtizedig mint „bejáró” végezte. Ugyanis 1957-ben felesége, Ilona asszony szülőfalujában, Kállósejében telepedtek meg, ott építettek pedagóguskölcsonnel lakást, s télen-nyáron a hajnali járattal kellett Nyíregyházára „bevonatozni”, s délután haza, hogy a fizetéskiegészítést meg szolgálja, az az állatok etetését, a kert művelését ellássa. Milyen öröm volt, amikor a lottó-tárgynereménnyel beköszöntött a szerencse egy Moszkvics gépkocsi formájában! A bejárás egyszerűbb lett, a néprajzi gyűjtőutak reumaérlelő, csontdermesztő órái hirtelen a feledésbe merültek. Így vált hosszú időre *Erdész Sándor* gépkocsija múzeumi autóvá is.

A családi háttérről is szólnom kell, mert a kiegyensúlyozott munkához ez is hozzátartozik. Az okl. tanító feleség betegsége miatt hamarosan nyugdíjba kényszerült, így a két gyermek taníttatásának gondja is a családfőre hárult. Gábor fia elektro-üzemtechnikus, s az ő Márton nevű fia révén *Erdész Sándor* is nagypapa lett, Katalin leánya közgazdász, aki végleg búcsút mondott a Nyírségnek.

Erdész Sándor tudományos tevékenységének megítélése nem e köszöntő feladata. Ki-ki mérlegre teheti, amikor átlapozza azt a kötetünkben közölt bibliográfiát, amely csak a szakirodalmi tevékenységét tartalmazza, a főként a helyi sajtóban megjelent közművelődési cikkek nélkül. A megjelenés évszámai egyenletes, állandó teljesítményről árulkodnak, maradandó értékeket tükröznek. Ezt ismerték el azzal is, hogy háromszor kapta meg *Erdész Sándor* a „Szocialista Kultúráért” kitüntető jelvényt (1956, 1970, 1979), a TIT aranykoszorús jelvényét (1988), s 1983-ban a „Kiváló Népművelő” kitüntetését. De mégis arra a legbüszkébb, hogy a Sóstói Múzeumfaló építése alatt, példát mutatva a fiataloknak, a kandidátusi cím feltételeinek is eleget tudott tenni (1985). Most, amikor 60. születésnapján, nyugalomba vonulásakor, csak a vezetői titulusától válik meg *Erdész Sándor*, akinek szakértelmére továbbra is számít a Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatósága. Ezért köszöntjük tömören csak ekképp: *vivat, crescat, floreat!*

Németh Péter